

FÖRTEXT

Inledande sammanfattning av det dokumenterade konstnärliga forskningsprojektet

Örat nära munnen – samtal mellan film och filosofi

Marius Dybwad Brandrud

Performativa och mediala praktiker med inriktning film och media

Stockholms Konstnärliga Högskola

2024

Frågor och försök

Örat nära munnen – samtal mellan film och filosofi utgår från två intressen. Det ena handlar om film och det andra om filosofi. I båda fall står samtal i fokus. Som filmare vill jag bidra till att skapa filmiska samtal. Som filosofistudent vill jag att samtal skall få större betydelse i lärandet av filosofi. Dessa två intressen ligger till grund för filmen *Samtal om samtal* och leder till projektets huvudfråga: Hur kan filmiska samtal fungera som filosofiskt uttryck?

Det övergripande intresset för samtal handlar om möjligheter att göra något tillsammans. Jag arbetar som filmare i många olika konstellationer, men i den här studien koncentrerar jag mig på mina egna produktioner. Det är en filmisk praktik som hör till en auteurtradition i det att jag producerar, filmar och klipper själv. Framför allt kommer initiativet att filma från mig och det är jag som driver projekten. *Örat nära munnen* börjar i den meningen inte i ett sökande efter former för ett mer kollektivt filmskapande, utan i ett försök att förstå hur en filmisk praktik också av mitt slag alltid skapas relationellt. Men jag hoppas att en sådan studie – i och genom en praktik i vilken positionerna framför och bakom kameran är tydliga – kan hjälpa till att belysa hur asymmetriska relationer även kan strukturera mer uttalat kollektiva processer. Här vill jag med *Örat nära munnen* bidra genom att närma mig frågor om representation och ansvar: Vad är det att göra film om eller med någon? Hur påverkas de som är del av en film och vad gör den på egen hand? Vad är det att ta ansvar i det filmiska arbetet och för den film som blir till?

När det kommer till filosofi, och mer specifikt till en filosofisk lärandesituation med andra, finns också möjligheter för ett gemensamt görande. Det här projektet utgår emellertid från erfarenheter av att det görandet inte alltid är så gemensamt som en skulle önska. Det är ur sådana erfarenheter intresset för samtalets betydelse inom filosofi springer. *Samtal om samtal* börjar i ett försök att prata om hur vi pratar med varandra på seminariet, och i förlängningen hur det kan bestämma vilken filosofi som alls blir möjlig: Vem talar och vem lyssnar? Vilka erfarenheter räknas och vilka idéer är välkomna? Vad sägs och hörs, och hur kan ansvar förstås i relation till det? Samtalet är inte bara av intresse som praktik utan också som uttryck. Ibland sägs något i och genom samtalet som inte skulle bli sagt annars. Vad skulle hända om samtal, som ett slags gemensamt sägande, kunde utgöra ett filosofiskt uttryck i egen rätt, liksom den individuellt skrivna texten? Hur skulle ett sådant uttryck i så fall kunna ta form? Skulle det kunna göras med film?

Samtal om samtal är ett försök att skapa filmiska samtal som filosofi. Skärpan är ställd på uttrycket snarare än på praktiken. Även om samtalet som praktik (samtalandet som görande) är grunden, är det materialiseringen (filmen som medieform) som föreslås som filosofiskt uttryck (i jämförelse med exempelvis en skriven text). För att förstå denna rörelse från praktik till uttryck, alltså från det samtalande till det samtalande, föreslås att det filmiska (och då potentiellt även det filosofiska) uttrycket förstås som ett ”sam-tal”, som *ett* tal som kommer från flera samtal. Hur det talet blir till, hur det avgränsas och skiljs ut, är en fråga om ansvar.

Mål och mening

Försöket att föra fram filmiska samtal som filosofiskt uttryck riktar sig både till det filmiska och filosofiska fältet. Det handlar dels om att utveckla och studera en filmisk samtalsform, dels om en längtan efter att därigenom kunna göra filosofi med film. På det viset rör det sig om en vilja att utveckla något inom såväl film som filosofi. Rent institutionellt är den filosofiska ambitionen dock mer utopisk än den filmiska, och i större utsträckning att betrakta som en spekulat. Än så länge finns inte den infrastruktur som skulle göra det möjligt att göra film som filosofi, i alla fall inte om vi ser till det akademiska sammanhang av filosofi som detta projekt förhåller sig till. Men *Örat nära munnen* är och förblir också en studie i och genom det filmiska uttrycket. Det är därför det är en avhandling i konstnärlig forskning och inte (i alla fall än så länge) i filosofi. Den riktar sig därmed minst lika mycket till fältet för konstnärlig forskning, med hopp om att bidra till att stärka det som en akademisk disciplin i egen rätt. Att stärka fältet för konstnärlig forskning kan också vara ett sätt att värna det konstnärliga uttryckandet som en egen form av tänkande, utan att behöva sträva efter legitimering av en filosofisk institution. Samtidigt handlar inte *Örat nära munnen* om att isolera discipliner utan om hur de skulle kunna utvecklas vidare genom att mötas. I den meningen kan kanske rummet för konstnärlig forskning också vara en plats att både föra och föra fram samtal mellan film och filosofi.

När det gäller relationen till filosofi står fokuset på film och samtal inte heller mot det skrivna. Jag ser filmiska samtal som komplement till text, och framför allt som ett annat medialt uttryck. Projektet vägleds av en förståelse av film och text som olika medieformer, vilka i kraft av sina (medie)specifika uttryck aldrig säger exakt samma sak. Filosofi förstås däremot som medialt obundet (även om det historiskt definierats av det skrivna). Det innebär att såväl film som text, såsom olika medieformer, potentiellt är lika lämpade att göra eller uttrycka filosofi.

Vad gäller den filmiska praktiken syftar studien till att studera hur skapandet av filmiska samtal blir till. En utgångspunkt är att det inte handlar om att fånga eller återskapa samtal som redan förs eller förts, utan om hur samtal som skapas filmiskt inte skulle äga rum annars. Frågan är hur etik kan tänkas i relation till detta skapande. Projektet vill ställa frågor om ansvar och representation genom att både försöka lyssna till de faktiska kroppar som ingår (och inte ingår) i det filmiska samtalet, och till vad det filmiska samtalet som sådant skulle kunna tänkas säga på egen hand. Ett sådant lyssnande handlar å ena sidan om ett erkännande av ett slags etisk omöjlighet och å andra sidan om att göra det till sin estetiska uppgift att ändå söka en möjlig väg vidare.

Genomförande och material

Samtal om samtal är den bärande delen av *Örat nära munnen*. Det är ur det konkreta filmiska arbetet med den som forskningsfrågorna kommer. Under tiden har också filmerna *Rehearsals* och *Ett jag som säger vi* kommit till. *Rehearsals* färdigställdes i början av studierna medan *Ett jag som säger vi* har växt fram under hela studietiden. Även om dessa filmer utgör verk i egen rätt, läggs de fram som appendix eftersom de inom ramen för den här avhandlingen fungerar som delstudier i arbetet med *Samtal om samtal*.

Örat nära munnen drivs av ett begär att forska genom att göra film och lita till filmernas förmåga att uttrycka resultaten med egna medel. Det hänger också ihop med längtan efter filosofi som film. Det utesluter emellertid inte andra uttryck, som till exempel text. I mitt filmiska arbete läser och skriver jag minst lika mycket som jag jobbar med bilder och ljud. I *Örat nära munnen* har jag även skrivit efter det filmiska arbetet. Till att börja med finns den text som du nu läser med för att ge en inramning och ingång till forskningsprojektet. Men framför allt rör det sig om *Eftertext*. Den vill både vända sig tillbaka till det filmiska och fortsätta studien utifrån samma frågeställningar men med andra medel, det vill säga med text.

Eftertext är ett sätt för mig att göra det som filmen inte kan göra, på samma sätt som filmen gör något som inte texten kan göra. Genom att lägga fram filmerna och texten var för sig hoppas jag också att de skall kunna säga något ihop, kanske som ett samtal, något som de inte skulle kunna säga var för sig. Utöver detta tillkommer dokument *Transkription*, som intar ett slags mellanläge mellan text och film. *Transkription* presenteras inte som ett verk i sig, utan som ett moment i arbetet med såväl *Samtal om samtal* som *Eftertext*.

Örat nära munnen är upplagd så att en efter att ha läst denna inledning (*Förtext*) börjar med att se *Samtal om samtal*. Därefter läses *Eftertext*. Då *Eftertext* i sin tur refererar till *Ett jag som säger vi*, *Rehearsals* och *Transkription* är tanken att en tar del av dem under läsningen av den.

I det följande skall jag kort beskriva hur dessa olika delar tagit form i forskningsprojektet. Även om ett sådant beskrivande i mediaspecifik mening alltid är att göra något annat, vill jag ändå lämna utrymme för de presenterade uttrycken att tala för sig själva (och med varandra), och inte lägga till för mycket av en ytterligare analys här. Syftet är i stället att ge en bakgrund till och översikt över hur frågeställningarna i stora drag utvecklar sig i och mellan dessa delar.

Samtal om samtal

Det hela börjar med att några av mina kurskamrater i filosofi – Maria Välivainio och Kajsa Eriksson – startar en samtalsgrupp som de kallar ”Samtal om samtal”. Där vill de prata om lärande och kunskap utifrån samtalskulturen i det filosofiska seminarierummet. Jag frågar om jag kan filma något kring det. De säger sa ja och det vi filmar är deras egna samtal före och efter samtalen i gruppen. Gruppen läggs ned efter en termin, men den samtalspraktik som filmandet utvecklats till fortsätter. Ganska snart infinner sig frågan om vad det egentligen är för slags samtal. Vad är det för görande som vår filmiska praktik börjat närma sig, och vad kan det ha att göra med filosofi? Kan det rent av vara ett annat sätt att göra filosofi på? Något vi gör tillsammans på ett sätt som vi inte gör när vi sitter och skriver på egen hand?

Efter ett års filmande bestämmer vi oss för att under en vecka titta igenom allt vi filmat. Jag fortsätter att filma och de filmiska samtalen blir fler. Efter ytterligare fem års filmande behöver vi lägga undan kameran för att komma vidare. Vi läser texter, ser om materialet som jag börjat klippa och skriver fram vad vi tänker att det vi har gjort handlar om. Skulle vi kunna göra något slags kurs, där filmen kan ingå som material? Tänk om det skulle vara en A-kurs i filosofi? Eller något liknande *Examen Philosophicum* i Norge (som är en obligatorisk förberedande kurs i filosofi för alla som skall börja läsa program på universitetet)? Så långt vågar vi inte tänka än. Vi börjar i stället med att bjuda in en grupp nuvarande filosofistudenter för att få respons. Det är en inbjudan som också kommer med en förhoppning om att fortsätta samtalen med fler.

När gruppen börjar titta består filmen av 17 avsnitt. Upplägget är att gruppen har en träff i veckan där de först ser ett avsnitt ihop och sedan samtalar utifrån det. Det blir som ett slags filosofiskt seminarium som har filmen som sitt studiematerial. Jag filmar även detta. Maria och Kajsa är inte med utan tittar på det som filmas i efterhand. Det gör även gruppen. Till sist träffas alla för att tillsammans formulera några av de frågor om samtal och filosofi som för oss framträder tydligast ur det vi filmat. Det mynnar ut i ett antal studiefrågor för en framtida studiegrupp att ta vidare, till exempel: Vad är filosofi? Vad villkorar ett filosofiskt samtal idag? Vad är värdet av samtalet som filosofisk praktik? Vad är värdet av en filosofi som är mer gemensamt praktiserad? Hur skulle ett fungerande gemensamt lärande se ut för er? Kan samtal vara ett filosofiskt uttryck? Hurdå?

I och med denna iscensättning (av ett filosofiskt seminarium om filmiska samtal) aktiveras frågan om hur filmiska samtal skulle kunna vara ett filosofiskt uttryck. Klippningen är också gjord så att betraktaren följer gruppens seminarium och ser avsnitten med Maria och Kajsa när gruppen gör det. (När gruppen sätter i gång ett avsnitt klipps det in till det avsnittet.) Samtalen i gruppen utvecklas på så vis parallellt med samtalen mellan Maria och Kajsa.

Genom den här klippningen träder ett filmiskt samtal fram som inte bara rör sig mellan filmens karaktärer, utan också mellan samtal som förs utefter olika tidslinjer. Flera nivåer av återseenden skapar därtill ytterligare lager av filmiska samtal som tar form över tid.

Parallella tidslinjer och omgångar av återseende gör plats för själv-reflektion både i relation till filmen och till oss som är en del av den. Det gör det möjligt att adressera några av de frågor om ansvar och representation som väcks i och genom *Samtal om samtal*. Tre specifika händelser skärper till den etiska problematiken. Den första är att jag fortsätter att spela in ljudet när en medverkande ber mig stänga av kameran. Den andra är att en medverkande stängs ute från samtalet och inte blir lyssnad på. Den tredje äger rum efter inspelningen och mot slutet av klippningen när en medverkande vill bli bortklippt. Dessa händelser undervisar mig som filmare i utmaningen att stå kvar i olösbara etiska situationer utan att sluta söka efter ansvarsfulla sätt att ta sig vidare från dem.

Rehearsals

Filmen *Rehearsals* är en del av ett mer omfattande projekt – *Rehearsals: Eight acts on the politics of listening* – som jag inte står bakom själv, utan som initierades och drevs av Sofia Wiberg (forskare i urbana studier) och Petra Bauer (konstnär) på Tensta Konsthall. De sammanförde cirka 30 personer (varav jag var en) som under ett års tid hade en workshop i åtta akter som handlade om lyssnande på olika sätt. Efter att ha fått en förfrågan om att göra en kortfilm (för SFI och SVT) frågade jag om vi kunde göra något mot bakgrund av projektet.

Det finns många aspekter av *Rehearsals* som är relevanta för *Örat nära munnen*, inte minst i hur den är ett resultat av en mer uttalad och konkret kollektiv process. Men anledningen till att den läggs fram som ett appendix är för att den i förhållande till avhandlingen i allmänhet och *Samtal om samtal* i synnerhet varit viktig främst när det kommer till tanken om samtal som filmiskt uttryck. Filmen består av en obruten tagning (i samma rum i vilket de flesta akterna ägde rum) medan ljudet utgörs av en mer fragmentarisk klippning från intervjuer med alla deltagare om hur de upplevt dessa akter av lyssnande. Eftersom filmen är 13 minuter lång kommer ett annat slags filmiskt samtal till uttryck än i *Samtal om samtal* som utspelar sig under flera timmar. Det beror också på att många fler röster medverkar och att de endast är inspelade med ljud. Dessa faktorer bidrar till att skapa ett filmiskt samtal som kan framstå som mer påtagligt konstruerat och abstraherat än de samtal som tar form i *Samtal om samtal*. *Rehearsals* gestaltas utifrån fragment av en mängd skilda samtal som förts i lika många skilda rum och utefter lika många skilda tidslinjer. Det gör det tydligt hur också *Samtal om samtal* alltid handlar mer om att konstruera ett nytt filmiskt samtal snarare än om att rekonstruera ett samtal som redan förts. Detta har inspirerat klippningen av *Samtal om samtal* och hjälpt till att utveckla tanken om det filmiska samtalet som ett tal som kommer från flera, alltså som ett filmiskt sam-tal.

Genom sin konstruktion av filmiska samtal ställer *Rehearsals* frågor om lyssnande och ansvar på ett sätt som också blir centralt för *Samtal om samtal*. Det är frågor om vem som lyssnar på vem och varför, och om hur positioner och relationer är i ständig rörelse och under fortsatt förhandling. Även om dessa frågor springer ur erfarenheter som föregår filmen, bidrog de till att uppmärksamma hur liknande frågor var aktuella och pågående i det konkreta filmiska arbetet med *Samtal om samtal*. I och med att den obrutna tagningen i *Rehearsals* rör sig cirkulärt, runt sin egen axel, och att klippningen samlar ihop fragment av alla de skilda rösterna utefter en och samma tidslinje, aktualiseras även en fråga om det centrum som gestaltningen tycks springa ur. Detta har också varit viktigt för idén om det filmiska samtalet som ett tal som kommer från flera, och det ansvar som kommer med det.

Ett jag som säger vi

I filmen *Ett jag som säger vi* står jag själv för produktionen på samma vis som i *Samtal om samtal*. Jag filmar också på ett liknande sätt ansikten som pratar. Det är ansikten som pratar med varandra men även till kameran och mig. Det blir ett sätt för mig att prova att konkret prata samtidigt som jag filmar, vilket jag tar vidare i *Samtal om samtal* (där jag inledningsvis inte pratar lika mycket). Att jag pratar samtidigt som jag filmar kommer sig av att jag i stora delar bara filmar med en person, filosofen Jean-Luc Nancy. Men det har även att göra med att jag därigenom får tillfälle att filma med en större grupp filosofistudenter, vilka jag inte känner sedan innan på samma sätt som jag känner Maria och Kajsa.

Ett jag som säger vi ligger med detta också närmare *Samtal om samtal* än vad *Rehearsals* gör i det att den mer konkret handlar om filosofi. Det talas explicit om filosofiska frågor kring sådant som subjektivitet, lyssnande, materialitet och mening, och vi befinner oss på en akademisk institution för filosofi. Tillsammans med filosofistudenterna (och Nancy) får jag även möjlighet att filma i en seminariesituation, vilket fungerar som en test inför filmandet med gruppen i *Samtal om samtal*. Här formuleras dessutom en rad frågor kring samtalets funktion i seminarierummet och dess betydelse för filosofi i bredare mening.

Ett jag som säger vi har utöver detta en mer biografisk och personlig ingång. Nancy förkroppsligar mycket av den franska kontinentala filosofitradition och auktoritet som jag ägnat mycket tid åt (och som även är central för *Samtal om filosofi*). Efter Emmanuel Levinas är det Nancy jag läst mest. Mötet med honom är både en uppgörelse och ett erkännande. När jag börjar filma med honom vill jag göra upp med att han inte alls är lika bra på att lyssna, och än mindre på att samtala, som hans texter antyder. Men med tiden undervisar han mig i hur lyssnandet också alltid är ett sägande. Och hur ansvar handlar om att försöka höra vad det då är som sägs. När han kort tid efter vår sista inspelning dör filmar jag för första gången fåglar.

Eftertext

Utgångspunkten för *Eftertext* är att den är skriven som ett brev till de medverkande i *Samtal om samtal*. Och som ett slags tillägnan till alla de samtal som blivit och allt de haft att lära och lära ut. Det är i grunden ett försök att ta ansvar för *Samtal om samtal*. Att ta ansvar betyder här att försöka förstå mer av hur filmen blev till, vilken del jag har i det och vad filmen är eller gör. Dessa frågor adresseras redan i och genom filmen, men jag vill också skriva för att komma utanför den och försöka förstå den med andra medel.

För att kunna se tillbaka på filmen behöver skrivandet också vända sig framåt. Att skriva för att förstå de frågor om ansvar som filmen både väcker och själv studerar blir ett fortsatt studie kring samma frågor (men genom ett annat medium). Att *Samtal om samtal* består av 21 avsnitt och *Eftertext* av 21 kapitel vittnar om att filmen och texten är i släkt (men avsnitten och kapitlen korrelerar därutöver inte på något uppenbart vis).

Det känns som att jag vill skriva ut något som *Samtal om samtal* har på tungan. För att göra detta vänder jag mig främst till filosofi. Jag vill fortsätta tanken om filmiska samtal som filosofi, och hur det hänger ihop med ansvar, genom att också skriva (och läsa) filosofi. I den meningen står *Örat nära munnen* inte i opposition till individuellt skriven filosofisk text, även om det är ett studie som intresserar sig för, och först och främst bedrivs genom, filmiska samtal (såsom både social praktik och gemensamt uttryck). I stället för det ena eller det andra vill jag försöka både och. För förslaget om filmiska samtal som filosofi kommer inte heller självmant ur det filmiska arbetet, utan står på axlarna av en tradition av individuellt skriven filosofi. Att skriva utifrån filmen och att göra det med hjälp av annan skriven filosofi är att sätta filmen i samtal med något som befinner sig utanför den, men som på sätt och vis ändå alltid redan varit innanför den.

Av dessa anledningar har det varit viktigt att låta skrivandet få gå sin egen väg. Texten utgår från filmens frågor, men för att kunna närma sig dem, behöver den också göra det på sitt sätt.

Därför består *Eftertext* av flera längre delar av mer koncentrerad filosofisk text. Även om dessa delar springer ur det filmiska, och på det stora hela syftar till att förstå och utveckla det, vill jag ändå låta dem verka i egen rätt och vara försiktig med att direkt översätta eller applicera dem på det filmiska. I stället är jag ute efter att lägga film och text intill varandra och försöka lyssna till de samtal som skulle kunna äga rum mellan dem. Men för att visa hur jag försöker lyssna till de möjliga samtalen för jag till sist, i den avslutande delen av *Eftertext*, samman de filosofiska utläggningarna med det konkreta filmiska arbetet genom att situera forskningsprojektet i en diskussion om film som filosofi. Här samlas textens återkommande tankar om hur det filmiska sam-talet blir till som ansvar, och hur det skulle kunna tänkas som början till ett filosofiskt uttryck. I den meningen når *Örat nära munnen* här också en (skriven) konklusion (alltmedan en filmisk konklusion nås i det sista avsnittet av *Samtal om samtal*.)

För att komma dit vänder sig *Eftertext* till namn som gör filosofi med film och/eller text, såsom Raymonde Carasco, Anne Carson, Jean-Luc Godard, Harun Farocki, Trinh T. Minh-ha, Gilles Deleuze, Judith Butler, Adriana Cavarero, Chantal Akerman, Adriana Monti, Rosalyn Diprose, Elisabeth Hjorth, Gayatri Chakravorty Spivak och Jakob A. Nilsson. Även om *Eftertext* framför allt relaterar till *Samtal om samtal* förhåller den sig också här och var till *Ett jag som säger vi* och *Rehearsals*. Men det gör den alltså främst för att redogöra för aspekter av arbetet med *Samtal om samtal*.

Här följer så en kort summering av *Eftertext*. Texten försöker förstå samtal som en relation av ansvar mellan lyssnande och sägande. Syftet är att utifrån detta svara an till de filmiska samtal som *Örat nära munnen* lägger fram. Emmanuel Levinas filosofi utgör ett fundament även om *Eftertext* inte primärt använder sig av hans texter. I stället intresserar den sig för hur Judith Butler, Adriana Cavarero och Rosalyn Diprose på varsitt vis politiserar hans tänkande, genom att betona hur varje sägande, lyssnande och tänkande alltid redan är kroppsligt, socialt och politiskt villkorat.

Med Butler ställs frågan om vad det är att ta ansvar för något en gjort, i bemärkelsen att försöka redogöra för sig själv. Texten uppehåller sig här vi hur Butler utifrån sina läsningar av Hegel menar att vi i varje självredogörelse förs utanför oss själva, då vi alltid utgår från villkor och förutsättningar som inte kan överblickas. I hennes förståelse av Levinas är ansvar inte något vi kan "ta", utan något som alltid redan är där, i det att vi blir till *som* ansvar, som ett svar till den andre. På det sättet är vi fundamentalt beroende av andra på ett sätt vi inte själva kan styra. Men, menar hon, denna djupa relationalitet är också vad som binder oss samman. Det etiska handlar om att erkänna att vi alla delar en sådan oförmåga att fullt ut redogöra för oss själva. Ansvaret består i att försöka kännas vid det vi inte känner igen och att känna igen det vi inte vill kännas vid. Detta säger något om vad det kan vara att vara i samtal, där det vi inte känner igen eller vill kännas vid ibland stängs ute. Det är något som händer i *Samtal om samtal*.

Texten diskuterar hur Butler tänker enligt en representationsmodell som bestäms av identitet och igenkännande. Den knyter också detta till frågan om vad det är att göra en bild av någon. För ett mer representationskritiskt perspektiv vänder sig *Eftertext* vidare till Gilles Deleuze. Den intresserar sig för hur Deleuze tänker sig ett tänkande bortom det mänskliga, och hur bilder skulle kunna förstås som något som tänker i egen rätt, såsom bilder som skiljer ut sig från allt annat (som skillnad) snarare än såsom bilder som bygger på likhet (som identitet). Frågan blir vad en sådan förståelse av tänkande och bild gör med ansvarsfrågan, vilket kopplas till vad som händer i *Transkription* (som utgör ett moment i arbetet med *Samtal om samtal* – se nedan). Spänningen mellan Butlers sociala etik och Deleuzes skillnadsfilosofi präglar till stor del *Eftertext*. Den känns igen i erfarenheter av hur ansvar i den konkreta filmpraktiken både kan handla om vem som (inte) kommer till filmiskt uttryck och vad det uttrycket skulle kunna göra (eller tänka) på egen hand såsom film.

Eftertext vänder sig så till Rosalyn Diprose eftersom hon rör sig mellan Butler, Levinas och Deleuze. Diprose svarar på sin egen fråga om vad (feministisk) filosofi är genom att politisera Deleuze. Hon tar med sig hans idéer om att filosofi handlar om att skapa nya begrepp, men lägger till hur detta aldrig kan ske utanför sociala relationer. Utifrån Levinas säger hon att det alltid är den andre som får mig att tänka. Det här bidrar till att utveckla projektets tanke om samtal som något som blir till *som* ansvar.

Utifrån allt detta och annat närmar sig *Eftertext* några av de situationer i *Samtal om samtal* som spetsar till de etiska frågeställningarna. Det gäller särskilt händelsen där jag fortsätter att spela in ljudet när jag ombeds stänga av kameran. Med hjälp av Gayatri Chakravorty Spivak reflekterar texten kring den situationen som en etisk omöjlighet, snarare än ett etiskt dilemma. Även om det inte skrivs ut i texten skulle den här delen kunna läsas mot bakgrund av den diskussion om etikprövning som just nu förs i relation till konstnärlig forskning (i Sverige). Utan att ducka för frågan om ansvar är avsikten att efterlysa en mer komplex förståelse av det etiska i den diskussionen, både när det kommer till hur den konstnärligt forskande praktiken kan se ut och på en mer filosofisk nivå.

I samband med detta försöker *Eftertext* lyssna till Elisabeth Hjorths uppmaning om att den etiska händelsen också behöver följas av en etisk och politisk uppgift. Den påminner om att uppgiften i *Samtal om samtal* grundar sig i en vilja att vidga de individualistiska akademiska klassrummen för filosofi, genom att göra plats för fler gemensamma samtal. Och om hur filmiska samtal, om de skall vara en del av ett sådant vidgande, behöver ta sitt ansvar genom att försöka förstå hur de blir till.

Det här leder också vidare till Adriana Cavareros filosofi om rösten. För att säkra den skrivande solitära manliga filosofens position har enligt henne mycket i filosofihistorien gått ut på att tysta rösten eftersom den förknippats med ”det kvinnliga”, förstått som det kroppsliga och relationella. Men, menar Cavarero (liksom Diprose och Butler), ingen säger eller tänker något oberoende av sin egen och andras kroppslighet. Varje röst är för Cavarero såsom kropp unik, men den talar också alltid redan med andra röster. Rösten kommunicerar spontant sin särart och väcker därigenom ett svar från andra. Det betyder att sägandet för henne kommer före lyssnandet. Fast bara såtillvida att rösten också säger det den säger tillsammans med andra. Varje röst låter en relationell pluralitet av unika röster genljuda. Varje tal är ett samtal, eller ett tal som kommer från flera tal, ett sam-tal.

Eftertext försöker till sist ta med sig alla de här tankarna in i en diskussion om film som filosofi såsom den framför allt förts inom det filmvetenskapliga fältet. Efter en orientering i den diskussionen närmar sig texten Jakob A. Nilssons idé om *cinecept*. Med *cinecept* vill Nilsson visa hur film kan göra filosofi i Deleuzes stränga mening, det vill säga som skapande av begrepp. Han menar att film – förstått som medieform snarare än som institutionell disciplin – potentiellt kan skapa sina egna filmiska begrepp (*cinecept*) på ett minst lika sofistikerat vis som skriven filosofi gör när den skapar begrepp med text. Poängen är att filosofi förstås som medialt obundet och principiellt lika möjligt att uttrycka med film som med text. *Eftertext* provar här att tänka sig filmiska sam-tal som ett sådant *cinecept*, bland annat genom att titta närmare på klippningen av *Samtal om samtal*. Genom att lägga till de sociala, politiska och etiska aspekter av det filosofiska görandet som betonats av Butler, Diprose, Spivak, Hjorth och Cavarero försöker texten – tillsammans med de filmiska arbeten som presenteras i *Örat nära munnen* – föreslå hur filmiska sam-tal skulle kunna förstås som filosofiska uttryck.

Transkription

Dokumentet *Transkription* är ett moment i arbetet med *Samtal om samtal* som inte syns i filmen men som hänvisas till och beskrivs närmare i *Eftertext*. Det kom till efter inspelningen och under klippningen då en av de medverkande ville bli bortklippt. När jag klipper gör jag

det ofta med hjälp av transkriptioner av filmmaterialet. När jag började stryka över det som inte längre kunde vara med, behövde jag också stryka över vad de överstrukna orden samtalade med och till slut var allt överstruket.

Transkription består av en konstellation av en dikt av Anne Carson följt av de överstrukna transkriptionerna. I *Eftertext* skriver jag om hur Carsons ord gör något med de överstrukna transkriptionerna. För när jag scrollar igenom dokumentet på datorn ser det ut som ljudnivåer som rör sig. Något fortsätter att ljuda. De överstrukna orden animeras till rörliga bilder och blir till film igen. Det blir som ett sätt att stå kvar i en etisk omöjlighet men samtidigt som ett sökande efter ett annat sam-tal som svarar an till den omöjligheten. *Transkription* låter ana en dubbel erfarenhet av det att göra en bild som å ena sidan handlar om att göra en bild av någon, och å andra sidan om att ställas inför en bild som gör något på egen hand.

Medverkande

Örat nära munnen är ett individuellt doktorandprojekt i den meningen att jag driver och ansvarar för det som enskild doktorand (med anställning och månadslön). Men det bärs även av de medverkandes insatser, och då framför allt i *Samtal om samtal* som är dess hjärta. Det gäller särskilt Maria Välivainios och Kajsa Erikssons initiativ att skapa samtalsgruppen om samtal och deras fortsatta arbete utifrån det i filmen, men också hur detta förvaltas och utvecklas vidare av seminariegruppen som består av Linnea Johnels, Klara Lord, Sophie Bäärnhielm Pousette, Arild Säll, My Valkama, Anonym, Julia Videgård och Hedvig Fischer. De medverkande får lön (ur de projektmedel jag har som doktorand samt från egna medel) inte bara för att ersätta den tid de lägger ner utan också för att erkänna deras roller som medarbetare i dessa delar. Jag skriver ändå ”medverkande” här och i filmens eftertexter för att tydliggöra deras position framför kameran. Där skriver jag också ut min roll som producent, filmfotograf och klippare (även om jag stundtals medverkar som karaktär i ljud och bild). Det här är att göra en tydlig åtskillnad mellan vem som är bakom och framför kameran. Återigen vill jag poängtera att det är just den situationen jag vill studera i projektet, snarare än att det är en gestaltning som prövar mer direkt kollektiva filmiska former. Anledningen är att initiativet till *Samtal om samtal* som filmprojekt kommer ifrån mig och att jag vill gräva i den typen av initiativ. Det blir för mig det mest uppriktiga sättet att förstå mer av vad det är att filma med andra på det sätt jag gör, och hur filmiska samtal skapas däri. Men min förhoppning är att en studie av en sådan praktik också kan vara av värde för andra filmiska processer, genom att uppvisa mer uppenbara asymmetriska relationer. *Örat nära munnen* utgår samtidigt inte från att sådana relationer helt går att komma runt, eller att de måste vara av ondo. Vad det handlar om är snarare att försöka tydliggöra hur de skapas och är under ständig förhandling. I den meningen är det här forskningsprojektet ett resultat av ett gemensamt arbete, i det att de medverkande, såsom medarbetande, också tar sig an att betänka sitt eget deltagande i den filmiska praktik som *Samtal om samtal* utgör.

De medverkande bidrar både till de filmiska och filosofiska aspekterna av projektet, och även till hur dessa närmar sig varandra. De delar med sig av erfarenheter och kunskaper kring samtal och lyssnande som de sedan gestaltar och conceptualiserar på olika sätt i filmen. De artikulerar genom sina framträdanden och i återseendet reflektioner kring hur det är att vara framför kameran och hur det både kan hjälpa och stjälpa ett tänkande genom filmiska samtal. Dessa konkreta insatser är avgörande för hur projektets frågeställningar kring representation och ansvar, samt idén om filmiska sam-tal som filosofiskt uttryck, tar form.

Detta gäller även *Rehearsals* och *Ett jag som säger vi*, men i en mer indirekt och avgränsad mening i det att dessa filmer läggs fram som steg i arbetet med *Samtal om samtal*. *Rehearsals* har en kollektiv avsändare, men jag vill här ändå lyfta fram Sofia Wibergs och Petra Bauers betydelse då de varit lika delaktiga i filmarbetet som jag (utöver att de initierat och drivit det mer omfattande projektet som föregår såväl filmen som mina egna doktorandstudier). Jag vill

också nämna att det var ett privilegium att få intervju de medverkande om deras vitt skilda erfarenheter av lyssnande. Även om försvinnande lite av det kom med i *Rehearsals* levde det kvar i mig som lektioner i hur svårt det kan vara att lyssna även om en så gärna vill. Det blev till exempel uppenbart när jag lyssnade på intervjuerna och hörde hur lite jag själv hörde.

Arbetet med *Ett jag som säger vi* har (till skillnad från *Rehearsals*) pågått under hela min studietid och här har i synnerhet Jean-Luc Nancy bidragit, om än på ett mer personligt plan. Han var först som ett slags nubb eller motbild av en mentor som fick mig att tänka tillbaka på hur jag kom till (och från) filosofin. Men med tiden var det också en bild som kom att ändras och som påminde mig om hur jag hela tiden vill kom tillbaka till filosofin (men med kamera). Det är en rörelse som kommer till uttryck i *Ett jag som säger vi*, genom frågor om samtal, lyssnande och tänkande, vilka fått betydelse i arbetet med *Samtal om samtal*.

I seminariescenen formulerar de andra medverkande också mer koncisa och konkreta frågor: Vilket samtal vill vi ha i seminarierummet? Hur kan ett samtal iscensättas? Värdefulla tankar delgavs även efter inspelningen (utan kamera) av de medverkande i *Ett jag som säger vi* som består av Edwin Gold, Aron Bodelson, Eoghan Shortall, Simon Hedelin, Max Frieberg, Sophie Bäärnhielm Pousette, Jonatan Löwstedt, Theodor Zetterberg och Brigita Gelžinytė.

Annan konstnärlig forskning

Som filmare har jag nästan alltid gått till filosofi för inspiration. Det är kanske för att det är där jag kommer ifrån, så initialt har jag egentligen gått från filosofi till film. Men då var det filmare som visade vägen, även om det förvisso oftast varit filmare som mer eller mindre direkt närmar sig filosofi på olika sätt. I *Örat nära munnen* har Raymonde Carasco, Jean-Luc Godard, Adriana Monti och Chantal Akerman varit särskilt viktiga. Deras betydelse för projektet utvecklas i *Eftertext*. Andra namn som jag inte skriver närmare om, men som ändå format arbetet, är Anne-Marie Miéville/Jean-Luc Godard, Peter Watkins, Laura Mulvey/Peter Wollen, Eric M. Nilsson, Gunvor Nelson, Alexander Kluge, Harun Farocki, Trinh T. Minh-ha, Thomas Hirschhorn och Hito Steyerl. Alla dessa namn är också exempel på filmare som är föregångare till mycket av den konstnärliga forskning som bedrivs inom film i dag. Om jag ser till mer institutionellt definierad konstnärlig forskning har framför allt följande forskare fungerat som vägledande förebilder: Magnus Bårtås, Elke Marhöfer, Lisa Tan, Petra Bauer, Pekka Kantonen och Eva la Cour. När det kommer till min forskningsfråga om film som filosofi har Eleanor Bauers avhandling *choreo | graphy* och Patrik Erikssons avhandling *Melankoliska fragment: om essäfilm och tänkande* varit värdefulla, vilket diskuteras närmare i *Eftertext*.

Konklusioner och fortsatta samtal

I *Örat nära munnen* har jag valt att skriva denna inledande sammanfattning (*Förtext*) för att sedan låta *Samtal om samtal* och *Eftertext* ta vid. Tanken är att den skall fungera som en ingång men också som en vägledning att hålla sig i. Då *Samtal om samtal* och *Eftertext* rymmer sina egna konklusioner, och för att respektera deras specifika uttryck, vill jag inte lägga en ytterligare konklusion till dem.

Örat nära munnen rymmer ett stort material som kräver tid och arbete av er som tar del av det. *Samtal om samtal* och *Eftertext* har (efter noggrann redigering av varje ruta och bokstav) en pratig stil som inte alltid låter sig överblickas eller greppas. Den säger något om hur samtal förstås och verkar i det här projektet. Det är som att följa en tanke som utvecklar sig. Ibland verkar den veckla in sig och ibland tar den en omväg. Ibland är det som att den går i cirklar och ibland som att allt står stilla. Men det är också så samtal fungerar. De är så de försätter att röra sig framåt. Och det är som sådana samtal *Samtal om samtal* och *Eftertext* har blivit till. Jag hoppas att de kan fortsätta samtala med varandra och med er.

Tack

Tack först och främst alla medverkande: Kajsa Eriksson, Maria Välivainio, Linnea Johnels, Klara Lord, Sophie Bäärnhelm Pousette, Arild Säll, My Valkama, Anonym, Julia Videgård, Hedvig Fischer, Jean-Luc Nancy, Edwin Gold, Aron Bodelson, Eoghan Shortall, Simon Hedelin, Max Frieberg, Jonatan Löwstedt, Theodor Zetterberg, Brigita Gelžinytė, Rehearsals. Det här projektet har blivit till tack vare er och är tillägnat er.

Tack Petra Bauer och Sofia Wiberg för samarbetet med Rehearsals.

Tack Malin Wahlberg för att du handlett mig hela vägen. Med ditt oförtröttliga engagemang och din djupa kunskap har du varit min klippa och vägvisare. Utan dig, ingen avhandling.

Tack Andre Lepecki för inledande handledning. Du får mig läsa filosofi på ett annat sätt.

Tack Jonna Bornemark för att du handlett under de sista åren och hjälpt mig att våga skriva. Du får mig alltid att tänka en gång till.

Tack Cecilia Roos, Tinna Jonné och Maria Hedman Hvitfeldt för att ni gjort studierna trygga.

Tack alla doktorander, särskilt ni i min klass: Stacey Sacks, Marie Fahlin, Bogdan Szyber, Anne Jurén, Alex Nowitz, Kerstin Perski, Paz Rojo. Med er var allt möjligt.

Tack alla opponenter: Kajsa Dahlberg, Jakob A. Nilsson, Lisa Folkmarson Käll, Anna Sofia Rossholm, Elisabeth Hjort. Ni har gett projektet nya riktningar.

Tack Kajsa Dahlberg, Jakob A. Nilsson, Eleanor Bauer, Sille Storihle och alla studenter vid SKH för berikande workshops kring film som filosofi/teori.

Tack Petra Bauer. Att få lov att arbeta med dig har genom alla år format mig som filmare. Även om jag inte skriver om den här har din konstnärliga forskning varit viktigare för mig än någon annans.

Tack Elisabeth Hjort för inkännande samtal om etik, och för din etiska praktik.

Tack Jakob A. Nilsson för att jag fick läsa och diskutera din viktiga bok innan publicering.

Tack Sara Wengström för språkhjälp och korrektur. (Eventuella kvarstående språkfel är mina, då jag fortsatt själv in i det sista efter korrektur.)

Tack Sara Falkstad för engelsk översättning.

Tack alla som varit med under den här tiden och tittat, läst och samtalat, särskilt: Michael Renov, Annika Wik, Sven Hillenkamp, Kira Carpelan, Lisa Tan, Åsa Dybwad Norman, Fia-Stina Sandlund, Sara Brolund Fernandes de Carvalho, Tobias Janson, Marta Dauliūtė, Cecilia Roos, Tinna Jonné, Maria Hedman Hvitfeldt, Ellen J. Røed, Chrysa Parkinson, Juliette Mapp, Rebecca Hilton, Magnus Bårtås, Camilla Damkjaer, Ingela Josefson.

Tack till sist mina nära och kära för allt: Åsa, Terje, Sasha och Gullan.